

ולא רק רוב רביעית⁷⁹.

**גדר חיוב אמירת הלל בלילי פסח,
ובברכת "יהללוד"**

שם, רביעי גומר עליו את ההלל וכו'. נראה
דשאני הלל דלילי פסחים שאמירתו היא
בתורת שירה כדכתיב (ישעי' ל, כט) השיר יהיה
לכם כליל התקדש חג, תדע שהרי הלל הוא
מהדברים שמלותן ציוס דוקא כדתנן במגילה (כ'
ע"ג), ואסור לקרותו כלילה, ותו דהא אסור
להפסיק באמצע אמירתו והיאך תקנו כליל פסח
להפסיק בו הפסק גדול כל כך עד גמר הסעודה,
וע"כ שאין אמירה זו בתורת הלל גמור, וכעין
מש"כ הר"ן (כ"ו ע"ג מדפי הרי"ף) ומהר"ם תלמוד
כאן בשם רב האי גאון דאין מצרכין על הלל
כליל פסח לפי שאין אנו קורין אותו בתורת קורין
אלא אומר שירה שכך שנינו ר"ג אומר וכו'
ובסיפא לפיכך אנו חייבין להודות להלל וכו' עכ"ל,
וזהו גם הטעם שאומרים אז רק צ' המזמורים
הראשונים, שהם העוסקים בשבח על זאת ישראל
ממזרים [ואילו יתר המזמורים הם על הגלויות
ועל דבקות ישראל צד'], והם השלמת השבח
וההודאה לד' שבהגדה⁸⁰, ועצם החלוקה היא
להודיע שאין זה כקריאת הלל אלא בתורת שירה.

ובזה ביארנו לעיל (ק"ד ע"ג) מה שהתוס' (שם
ד"ה חוץ) הוכיחו דברכה שלאחר אמירת
פסוקים אין צריך לפותחה בצרוך, מצרכת יהללוד
שלאחר ההלל כליל פסח, דאף שאין מצרכין על
ההלל לפניו כבשאר פעמים מ"מ אין יהללוד
פותחת בצרוך, עיי"ש. והנה לעיל שם (ד"ה כל)
הקשו התוס' מתפלת הדרך שחומס ואינו פותח
בצרוך, ועיין בתלמידי רבינו יונה שעל הרי"ף
יש ברכות (א' ע"א) שתרצו דכיון שחומס זה
בשומע תפלה וברכת שומע תפלה במקומה
בשמונה עשרה הריהי סמוכה לחברתה לכן א"צ
לסומכה בכל גווי עכ"ד, ולכאורה לפ"ז יש
לדחות הוכחת התוס' הנ"ל, דכיון שבמקומה בכל
השנה סמוכה ברכת יהללוד להצרכה שלפני ההלל
לכן גם כליל פסח לא שינו נוסחתה.

וצריך לומר דלא אמרינן סברא זו אלא
במקום שענין שתייהן שוה, דתרוייהו
תפילה או ברכה, וזה אמרינן דכל שבמקומה
סמוכה היא א"צ לסומכה בכל גווי, אבל הלל
דליל פסח הוא ענין אחר לגמרי ולכן לא
היה לנו להתחשב עם הא דבמקומה סמוכה
היא, כי אין קריאה זו מתייחסת לקריאת ההלל
דעלמא, ולכן שפיר הקשו התוס' דהו"ל לקבוע
לה ברכה בתחלה.

דף קי"ט ע"ב

שיטת רש"י והרשב"ם

שהאפיקומן הוא עיקר מצות מצה

גמ', אין מפטירין אחר המצה אפיקומן. דעת

רש"י והרשב"ם דקיום מצות אכילת מצה היא
בכזית של אפיקומן הנאכל בסוף הסעודה, ומה
שמצרכין בתחלת הסעודה ברכת על אכילת מצה

79. א"ה, כלומר דסתם כוס מחזקת רביעית וא"כ אם יצרכו על של אחר לא יוכלו לקיים שניהם, הן טעימת החתן
והן שתיית המצרך כל כוסו.

80. עיין לבוש סי' ת"פ והביאו הפמ"ג באשל אברהם סוף סי' תפ"ו.

היינו משום דאטו אחר שמילא כרסו ממנה יצרך עליה כדאמרו לעיל (קט"ו ע"א) לענין מרור. ודעת כמה פוסקים דיש לחוש לדבריהם ולכוין בצרכה גם על כזית האפיקומן (עיין של"ה, וט"ז סי' תפ"ו במשניות זהב, ובמשנה ברורה סי' תע"ז סק"ד ושער הציון שם סק"ד).

והא דחיל הצרכה שצריך בתחילה ז"ל כמ"ש התוס' לעיל (קט"ו ע"א) דהוה דומיא דתקיעות עיי"ש, ולפ"ז היה לנו להחמיר עכ"פ לכתחלה שלא להפסיק צדיצור משעה שמצרך עד אכילת האפיקומן, דהו"ל לכאורה כמו לענין תקיעות שמחמירין לכתחלה שלא להשית משעת הצרכה עד התקיעות דמעומד (וכ"כ בפמ"ג שם) ⁸¹.

אולם למעשה המנהג שמאריכין בדברי תורה וכו' בשעת הסעודה ואין נוהרין מלשות שלא לצורך. וז"ל דמפני הקושי להזהר בזה כמס"כ החק יעקב (סי' תע"ה סק"ד) עיי"ש, לא קבלנו עלינו חומרא זו לענין ליל הסדר, ודלא בצתקיעות ⁸².

ויש להסתפק לדעת רש"י ורשב"ם בשכח ולא צריך צראשונה אם יצרך צכה"ג על אכילת האפיקומן ונימא דסברא זו דאחר שמילא כרסו

וכו' היא רק לענין לכתחלה, או דאפילו צדיצור אין מצרכין באחרונה על אכילת מנה.

שיטת הרא"ש

שהאפיקומן הוא זכר לפסח

ודעת הרא"ש (סי' ל"ד) דאפיקומן אינו זכר למנה הנאכלת עם הפסח אלא זכר לשכר הפסח עצמו, וז"ל איזה זכר יש במנה להפסח ואין שייכי אהדדי. ונראה דכוין דהמנה היא המאכל היחיד שיש לנו בזמן הזה מנחה מדאורייתא באכילתו, לכן משתמשים בה גם כזכר לאכילת המנחה דקרבן פסח, וצפרט להסוברים דכל כזית מנה שאוכל צלילה זה מקיים מצות צערב תאכלו מצות ⁸³.

אכילת ב' כזיתים לאפיקומן

ובתבו הפוסקים (מג"א סי' תע"ז סק"א בשם מהרי"ל ודרכי משה והצ"ח, וכ"ה במשנה ברורה שם סק"א) דלכתחלה טוב שיקח שני זיתים לאפיקומן. והטעם שאוכלים שני כזיתים לאפיקומן כתב הצ"ח (שם) שהוא לאפוקי נפשא מפלוגתא, כי לדעת הרא"ש הג"ל האכילה היא רק זכר לפסח ולא לשם מנה הנאכלת עם הפסח, ולדעת

81. וז"ל הפמ"ג שם, כיון בצרכה אכילת מנה אכריכה ואפיקומן על כן להסיק שיחה בטלה אין להסיק עד לאחר אפיקומן, עיי' של"ה. עכ"ל. וראה בשו"ע הנדמ"ח מהדורת מכון ירושלם (אות י"ח) שצכת"י מהדו"ק הוסיף לפני הציבות עיי' של"ה עיי' רשב"ם פסחים קי"ט ז' דלדידיה אפיקומן הוא לזאת אכילת מנה.

82. א"ה, צחק יעקב שם העתיק דברי השל"ה דלא יסית וכו' דצרכה המנה צריך לכיון גם על אפיקומן, ותמה דהוא נגד משמעות הפוסקים וגם א"ה כלל לזוהר בזה, והוסיף דהא דלא יסית קודם הכריכה היינו משום דאיכא למ"ד דעיקר המנחה הוא הכריכה דוקא ועלי' צריך לצרך ע"כ לא יסית עד הכריכה לזאת ידי כל הדעות, עכ"ד, ומשמע דלא ס"ל שכוונת השל"ה היא לחוש לשיטת רש"י והרשב"ם דעיקר המנחה באפיקומן, אבל להפמ"ג דזהו טעם הזהירות בזה לכא' אין יסוד מדינא להקל יותר מצתקיעות, אלא מפני הקושי וכדברי רבינו ז"ל.

83. עיי' גבורות ד' למהר"ל פמ"ח שכתב "יסב לכתחלה כל זמן שאוכל מנה, דאע"ג דיוצא בכזית אחד, אם אכל הרבה הכל היא מנחה אחת" [וראה צ"ח סי' תע"ב (ד"ה השמש) שהעתיק דברי המהר"ל "יסב לכתחלה כל פעם שאוכל מנה"]. ועיי' עוד קרן אורה מנחות (ל"ח ע"א ד"ה אינה), והעמק שאלה (שאלתא נ"ג אות ד'), וכן בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' י"א) ומרומי שדה חגיגה (ו' ע"א).

הרשצ"ס הנ"ל הוא משום חיוב מזה הנאכלת עם הפסח⁸⁴, ולפי"ז מסתבר שאם רוצים באמת לנאת ידי שניהם אין לאכול צ' הכזיתים צבת אחת כי אם בזה אחר זה⁸⁵.

ואפשר שזהו מקורו של השו"ע הרב (סי' תע"ח סעי' א') שכתב דמותר לאכול מזה שמורה לאחר אפיקומן עיי"ש, דכיון דאמרן דלהצ"ח אכילת צ' הכזיתים צ"ל בזה אחר זה דוקא, מעתה תיקשי הרי מיד כשאכל כזית זכר לפסח הרי לדעת הרא"ש כבר יצא ידי אפיקומן, וא"כ איך אפשר לאכול אח"כ עוד כזית ולכזין משום מזה כהרשצ"ס, הלא לדעת הרא"ש הוא עושה איסור בזה שאוכל מזה לאחר האפיקומן, ומוכח מזה דמזה שמורה שפיר שרי.

[ואין לומר דהרי בלא"ה א"צ לצמצם ולאכול כזית בדיוק וכדי לנאת ודאי ידי מזה אוכלין הרבה יותר מכזית, דלענין זה כבר מבואר במנחת חינוך ועוד שגם הרבה כזיתים חשיבי כאכילה אחת ודינם כזית אחד, וכדמוכח מאכילת מזה ומרור ביחד דאין חוששין שהעודף על כזית מהמזה יבטל טעם המרור].

והנה מבואר בשו"ע (סי' תע"ז סעי' א') שהאפיקומן נאכל בהסיצה, וכתב במשנה ברורה (שם סק"ד) שצדיעצד אם שכת ואכל אפיקומן בלא הסיצה א"צ לחזור ולאכול אם קשה

עליו האכילה, ומדבריו בשער הציון (שם סק"ד) מבואר דעכ"פ יש מקום להדר לאכול שנית משום דעת רש"י והרשצ"ס עיי"ש. וכבר תמחו ממה שכתב (סי' תע"ז ס"ק כ"ז) דלא יחזור לאכול שנית אם אכל בלא הסיצה משום דאסור לאכול צ' פעמים אפיקומן.

ונראה דהא דאסור לאכול אחר האפיקומן היינו דוקא אם הפסיק וגמר אכילתו, אבל אם רוצה להמשיך לאכול מן המזה הרשות בידו, דאכילת אפיקומן אריכתא היא. ולפי"ז אולי י"ל דמה שכתב המשנה ברורה (סי' תע"ז שם) שלא יחזור לאכול שנית מיירי שכבר כילה לאכול, ואילו מה שכתב בשער הציון הנ"ל מיירי שעדיין לא הפסיק מאכילת המזה, וממילא אין כאן האיסור של אכילת צ' פעמים, כי כל מה שמוסיף לאכול בלא הפסק חשיב כאכילה אחת, ובזה שפיר יש מקום לחוש לדעת רש"י והרשצ"ס ולאכול כזית נוסף בהסיצה.

אכל כזית אפיקומן ונמלך תוך כדי דיבור ורוצה להמשיך סעודתו אם מועלת חזרה

יש להסתפק אם אכל כזית אפיקומן אולם תוך כדי דיבור נמלך ורוצה להמשיך סעודתו, אם מועלת חזרתו מהכוונה למצות אפיקומן,

84. ועיי' ט"ז שם שהביא דברי מהרי"ל בסדר ההגדה שנתן טעם אחר לאכילת צ' כזיתים משום חביבות המצה עיי"ש [ועיי' ל' מהרי"ל שם דנאכל על השוצע וכדי שציעה, וראה שו"ע הרב (שם סל"ו) דהיינו מפני שהיא לנו במקום הפסח], אולם המג"א כתב טעם הצ"ח וכ"ה בשאר פוסקים ובמ"צ שם [ובחיי אדם כתב טעם חדש דאחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, אך לא נזכר כן בשאר פוסקים כלל].

85. א"ה, נראה שכוונת רבינו זצ"ל משום דלהרשצ"ס צעין טעם מזה של חובה והכזית השני שהוא רשות [שאוכלו רק זכר לפסח] יבטל טעם החובה. (וראה לעיל הערה 359) ועיי' רא"ש שם שכתב דלהרשצ"ס הו"ל להצריך גם אכילת מרור עם האפיקומן, להלל צבת אחת ולרצון בזה אחר זה, ובצ"ח שם כתב דבמרור צומן הזה שהוא מדרבנן אין קפידא שיהא באחרונה עיי"ש, ופשוט דהיינו דוקא לרצון (וצ"ל דס"ל להצ"ח דלא חיישין לעשות זכר להלל בשעת אכילת חובה דוקא. וראה לעיל דצומן הזה גם להלל יש לאכול בוא"ז ואין הכריכה אלא לזכר בעלמא). וראה הליכות שלמה (פסח, פ"ט בהערות 355, 354, 259. ועיי' שם צעין מנהג החתם סופר באכילת האפיקומן).

וספק זה נוגע בכל מצוות שהכוונה לצאת מעבדות
בהן אם מהני חרטה תוך כדי דיבור, דלכאורה
נראה שעל מחשבה גרידא לצאת ידי מצוה שפיר
מהני חזרה, וכדמצינו לענין קידושין דאי לאו
משום דודאי גמר ומקדש היה יכול לחזור כמו
דמהני חזרה בכל הקנינים (עיין ר"ן נדרים פ"ז
ע"א ד"ה והלכתא), והיינו משום דכיון שחזר
ממחשבתו ממילא הכל בטל, ואפי' צמגדף שכבר
עבר עצירה היה שייך חזרה אי לאו משום דודאי
גמר בדעתו וכמש"כ הר"ן (שם) דכיון שחמור
הדבר ביותר ודאי עשהו בהסכמה גמורה, וא"כ
כ"ש לענין כוונה לצאת דלא חמיר כולי האי וגם
רק נתכוין ולא דיבר כלום נראה לכאורה דמהני
חזרה, דכיון שחלות הכוונה מעבדות הו"ל ככל
חלות קנינים דמהני חזרה תוכ"ד. אך גם אפשר
דכיון שהיה רגע שכבר יצא שוב אינו חוזר
ומתחייב.

ובבב"ב כן יש לדון איפכא, צמי שרק בתוך כדי
דיבור לאחר גמר קיום המצוה [או גמר
צרכה] נתכוין לצאת, אם מהני. ואולי הא צהא
תליא.

ויתירה מזו יש להסתפק צנתכוין לצאת ידי
חובה ואח"כ נתזרר שהיתה צדצר זה
טעות כזו אשר צדיני ממונות הו"ל טעות גמורה
לענין מקח וממכר וכדו', דאפשר דאף בלא חזרה
בטל הדבר ממילא וכאילו לא נתכוין לצאת, וצ"ע.

איסור אכילה לאחר האפיקומן

רשב"ם ד"ה אין מפטירין, ואחר אותה מצה
אין נפטירין ממנה באכילת דבר אחר
שלא לשבח טעמה. וכ"ה צרמז"ס (פ"ח מחמץ
ומנה ה"ט) והוצא צמשנה צרורה (סי' תע"ח סק"א).

והנה אם בלע האפיקומן ללא לעיסה לכאורה
נראה דיצא ידי מצות אכילת אפיקומן, דמאי
שנא ממצה דמצוה, וכ"ש לרש"י ורשב"ם הסוברים
דהאפיקומן הוא הכוית דמצוה דלדידהו עלה
קאמרינן בלע מצה יצא.

ולענין האיסור לאכול אחריו, נהי דלהרשונים
הנ"ל הרי זה כדי שלא יעבור מפיו
טעם המצה ע"י טעם אותו המאכל, וא"כ
צנ"ד דצלא"ה אין טעמה צפיו היה מקום
לדון דמותר לאכול, מ"מ יתכן דגם ע"י צליעה
נשאר קצת טעם צפה, וכן מסתבר דאל"ה למה
לא תהא הצליעה נחשבת כאכילה שלא כדרך
[כמו שהסכימו האחרונים, דלא כהתורת חיים,
ראה לעיל (קט"ו ע"ב) צדין בלע מצה יצא], הרי
ודאי דרך האכילה היא להרגיש הטעם, וע"כ
דקצת טעם מיהו איכא, וממילא אסור לאכול
בכל גווני.

וב"ב אדם שנפגס אכלו חוש הטעם ואינו מרגיש
כלל טעם מאכל צפיו יתכן שאין נוהג
כלפיו איסור זה [וצ"ע אם שייך לומר בזה דלא
פלוג], זולת אם נאמר שמלצד טעם הפה יש
חשיבות גם לטעם הנשאר בכלי העיכול וצעינן
שישאר גם טעם זה, [וקצת מסתבר כן שהרי
אין אנו מרגישים כ"כ טעם מצה צפה לאחר
אכילה], וצ"ע.

ודע דמצד הסברה היה נראה דלטעם זה שאין
לאכול אחר האפיקומן כדי שלא להעביר
טעמה, אין מקום לאסור אלא עד כדי שיתעכל
המזון שבמעיו, דאילו אח"כ כשהוא רעב ומתאוה
לאכול מה סברה היא דיש חשיבות להטעם שצפה
שיהא אסור משום כך באכילה, אולם מסתיימת
הפוסקים פשוט שאין זה נכון.